

Лекція № 1. Екстремальні види спорту : історія виникнення і сутність

1. Субкультура екстремалів операціоналізація поняття

2. Сутнісні характеристики екстремальності

Спадщина давньогрецької агони виразилося в транслюванні наступним поколінням архетипу героя-олімпіоніка, який ввібрав в себе енергетику позамежного. Саме тоді виникло поняття хюбріс - спроба людини переступити належні йому межі, в тому числі і межі фізичних можливостей. Спорт став розглядатися як особливий світ, як арена акумуляції енергії подолання та накопичення щось, що знаходиться за межами людського життєвого світу.

Зазнавши певні трансформації в процесі історичного розвитку, спорт сучасності, не втративши архетипових потенціалу, перетворився в масштабне соціокультурне явище, яке має вагомий вплив на функціонування соціуму. Знаковим етапом у розвитку сучасного спорту вважається поява на початку 1970-х років каліфорнійської системи - так званих нових ігор. Частина народних видів спорту (зокрема, серфінг, капоейра, пенчак-силат, банга-джамп і т.п.), перенесених в західні метрополії і послужили основою для модифікації або народження нових видів спортивної активності, система яких пізніше отримала назву екстремальних видів спорту, стали альтернативою стандартному змагальному спорту. Переважно молоді представники соціуму почали займатися видами спорту, де немає місця рекордам, експериментували, винаходячи нове обладнання, руху, стрибки, беручи за основу ідеї з народних видів спорту. Подальше гранично інтенсивний розвиток екстремальних різновидів відомих видів спорту і поява в якійсь мірі принципово нових видів екстремальної спортивної активності, на думку дослідників спорту, стало реакцією на ускладнення функціонування цивілізації. Спорт, у зв'язку з мінливими умовами, почав набувати нові функції.

1. Субкультура екстремалів операціоналізація поняття

Термін субкультура походить від латинських слів «sub» - під і «culture» - культура. Точний переклад цього терміна - субкультура, т. Е. Субкультура - це частина загальної культури, що виділяється з яких-небудь параметрами. Ці параметри, на наш погляд, найбільш точно трактуються в соціологічних визначеннях субкультури, наприклад «система цінностей, установок, моделей поведінки, життєвого стилю будь-якої соціальної групи, що представляє собою самостійне цілісне утворення в рамках домінуючої культури».

Відповідно, субкультура екстремалів - це культурний комплекс, який об'єднує людей, інтегрованих в сферу екстремальних практик, і який відрізняє їх від інших категорій населення.

Екстремальність є неминучою складовою людського життя. Можна виділити дві зони функціонування соціуму:

регулярну і екстремальну.

Регулярна зона - триває, що відтворює себе політична і соціальна життя, легітимні політичні дії, безперервний культурогенез, технології, що сприяють відтворенню або безперервному розвитку соціальної структури.

Екстремальна зона - це війна, катастрофа, революція, екстремістські дії, екстремістські спільноти.

Більшу частину свого часу людина проводить в регулярній зоні. Меншу - в екстремальній.

В регулярній зоні людина задіює малу частину свого фізичного і психоемоційного потенціалу.

В екстремальній, навпаки, актуалізуються саме ті складові людського потенціалу, які неактивні при перебуванні в регулярній зоні. Перебуваючи в регулярній зоні, людина накопичує пасіонарну енергію, яка буде перетворена в позитивну або негативну діяльність за допомогою екстремальності або екстремізму відповідно. Людина постійно шукає або створює канал для виходу пасіонарної енергії - нерозтраченої енергії, і екстремальність стає «громовідводом» пасіонарної енергії, накопиченої під час перебування в регулярній зоні.

Зазвичай екстремальність розглядають крізь призму специфіки професійної діяльності людей, проте з розвитком системного підходу в соціальних науках екстремальне стало розумітися не тільки як

вихід «за рамки нормального перебігу подій», а й як явище, «що володіє вирішальним значенням для подальшого розвитку, що генерує біфуркаційних хаос» .

Екстремальність не слід розглядати тільки з позиції деструкції і хаосу. Вона несе ще й творчу - просоціальну функцію.

Екстремальна зона асоціюється зі зміною, таким собі якісно новим розвитком суспільства або людини, з адаптацією до нових умов середовища, спонукаючи перед обличчям можливої загибелі шукати нові способи, що забезпечують виживання в цій зоні. Це пов'язано з подоланням звичайних стереотипів поведінки і прийняття рішень, тобто зі зверненням до нових або раніше знехтуваних нестандартних рішень. Екстремальна зона розширюється в момент кризових явищ як на макро-, так і на мікрорівні. Висока творчість, громадянське самопожертву і героїзм теж можуть сприйматися як крайності (екстремуми) розвитку. Таким чином, екстремальність забезпечує варіаційну складову розвитку соціуму. Крива «як би звиваючись, відшукує в деякому інтервалі своє реальне, справжнє становище і форму, які суть найкоротші і найбільш стійкі з усіх можливих (форма-екстремали)».

Основний для представників цієї субкультури є потреба в самореалізації. Ця потреба знаходиться на вершині піраміди людських потреб А. Маслоу.

Аналіз наявних даних по субкультури екстремалів дозволяє зробити висновок, що феномен субкультури екстриму притаманний суспільству, в якому задоволені інші потреби, що знаходяться нижче по ієрархії.

Це - фізична потреба, яка полягає в задоволенні спраги, голоду, продовження роду; потреба в безпеці, потреба в приналежності і любові, яка виражається в бажанні любити і бути коханим; потреба в повазі і шануванні, пізнавальна потреба, естетична потреба і ін. Іншими словами субкультура екстремалів може розвиватися в тому суспільстві, де задовольняються основні потреби людини.

Ця субкультура могла з'явитися і з'являється тільки в рамках чуттєвої культури (П. Сорокін), де найвищою цінністю є чуттєве пізнання і насолоду і негативне ставлення до інших видів цінностей. Прикладом таких культур є європейська культура Нового та Новітнього часу. Тільки те, що ми бачимо, чуємо, сприймаємо дотиком, відчуваємо і сприймаємо через наші органи чуття, - реально і має сенс. Поза цією чуттєвою реальності чи ні нічого, або є що-небудь таке, чого ми не можемо відчутти, а це еквівалент нереального, неіснуючого.

В даний час субкультура екстремалів тісно пов'язана з особливостями духовного і фізичного розвитку індивіда в процесі його рекреаційно-дозвіллевої діяльності.

Рекреація - це розширене відтворення фізичних, інтелектуальних і емоційних сил людини; будь-яка гра, розвага і т. п., що використовується для відновлення фізичних і розумових сил;

найбільш швидко розвивається сегмент індустрії дозвілля, пов'язаний з участю населення в активному відпочинку на відкритому повітрі, що припадає переважно на уїк-енд;

перебудова організму і людських популяцій, що забезпечується різними видами профілактики захворювань в стаціонарних умовах, екскурсійно-туристськими заходами, а також в процесі занять фізичними вправами. Модернізація українського суспільства породила кардинальні зміни у всій системі дозвіллевої діяльності громадян, які виявилися не тільки в актуалізації цінностей дозвілля, а й зміни його якості і форм проведення.

Популярність екстремального дозвілля серед сучасної молоді можна пов'язати із завищеними очікуваннями, що виражаються в юнацький максималізм. Це проявляється в бажанні стати краще оточуючих однолітків, батьків. Екстремальний спорт дозволяє досягти бажаного результату, уникнувши при цьому проблеми нереалізованих цілей. Успіхи в сфері екстремального дозвілля мотивують індивіда для досягнення цілей в інших сферах життя, наприклад в навчанні, роботі, наукової діяльності.

Негативна сторона «медалі» полягає в зацікленні індивіда на екстремальних практиках. В цьому випадку процес соціалізації індивіда в суміжних сферах діяльності має проблеми.

Відповідно, субкультура екстремалів в сучасному суспільстві - це культурний комплекс (цінності, норми, зразки поведінки і форми його зовнішньої презентації), який об'єднує людей, інтегрованих в екстремальні види спорту і рекреації.

За даними екстремально-пригодницького віртуального порталу www.vvv.ru до екстремальних видів дозвілля можна віднести наступні напрямки: BASE - стрибки з парашутом з штучних споруд, вейкборд, велоспорт, велотуризм, віндсерфінг, гірські лижі, гірський туризм, дайвінг, кайтсерфінг,

кайкінг, каноїнг, льодолазіння, мотоспорт, паркур, вітрильний спорт, пейнтбол, рафтинг, роликовий спорт, серфінг, скайсерфінг, скелелазіння, скейтборд, сноуборд, спелеологія, сплав.

Частина згаданих видів спорту доступна в спеціально відведених для занять ними місцях. До них можна віднести дайвінг, гірський туризм, гірськолижний спорт, льодолазіння, спелеологія. Деякі види екстремального дозвілля доступні повсюдно. До них можна віднести паркур, екстремальний велосипед, захоплення мотоспортом, екстремальними роликами.

Таким чином, можна виділити два типи екстремального дозвілля: «обмежений» вид екстремального дозвілля, доступний в спеціалізованих під цей вид спорту місцях. І «масовий» вид екстремального дозвілля, яким можна займатися навіть в міському середовищі, в оточенні представників домінуючої культури.

Розвиток субкультури екстремалів можливо в суспільстві, в якому задоволені першорядні людські потреби. Субкультура екстремалів стала результатом способу життя сучасного суспільства, що пропонує людству комфортні, але однакові умови життя. Бажання вийти за рамки буденності підштовхує людину до занять екстремальними видами спорту. Висока популярність екстремальних видів спорту пояснюється прагненням набути нового досвіду і вміння за досить короткий проміжок часу. Завдяки цьому у індивіда підвищується рівень самооцінки, що має як позитивні, так і негативні наслідки.

До позитивних наслідків відноситься стан індивіда, коли успіх в сфері екстремального дозвілля допомагає йому здійснювати досягнення в суміжних сферах діяльності.

Негативні наслідки виявляються в «зацикленні» індивіда на екстремальних практиках, що негативно позначається на прийнятті та використанні нормативних практик соціальних взаємодій.

2. Сутнісні характеристики екстремальності

Девіації, або відхилення від прийнятих норм і правил, існують в усі періоди еволюційного розвитку суспільства. Їх виникнення можна пояснити і закономірно: наприклад, молодому поколінню властиве бажання змін, спрага новизни, екстриму, ризику, що обґрунтовує поява екстремальності, яка в свою чергу, може сприяти виробленню радикальних поглядів і часто веде до девіантної поведінки. З іншого боку, сучасне суспільство характеризує свобода отримання знань, пересувань, можливість творення і виконання будь-яких бажань і помислів, зрслий потік мігрантів, численність контактів, низка стрімко мінливих подій і їх оцінок, необхідність оперативного прийняття рішень в самих різних, в тому числі нестандартних і навіть екстремальних подій. В таких складних умовах екстремальність спонукає людину до прояву максимальної активності знаходження оптимальних шляхів виходу з будь-яких ситуацій, що сприяє саморозвитку. «Екстремальність як максимальний прояв активності людини, необхідне і важлива умова його існування в сучасному світі. Завдяки екстремумам людина здатна розвиватися ». Здатність екстремальних подій викликати трансформацію особистості завжди привертала увагу дослідників.

Впливаючи на об'єкт, екстремальні події викликають в точках екстремумів саморозвиток, самовдосконалення або ведуть до дестабілізації і розпаду.

«У витоках будь-якої події або зміни можна знайти прагнення до спонтанної експансії, мета якої - рух і розвиток. Лише в процесі загострення (оптимізації) виникло рух знаходить екстремальні (кінцеві) форми, приводячи стоять за ними явища або до деструкції і повного розпаду, або до оптимальності і зосередженості в своїй досконалості ».

Терміни «екстремізм», «екстремальність», «екстрим», «екстремум» об'єднані навколо латинського кореня *extremus* - «край».

Слово «екстремум» (від лат. *Extremum*) - означає «крайнє, граничне». Словники дають таке визначення поняттю «екстремізм» (від лат. *Extremus* - крайній) - прихильність до крайніх поглядів і, особливо, заходам (зазвичай в політиці). Серед таких заходів можна відзначити провокацію заворушень, терористичні акції, методи партизанської війни.

«Екстремальність» - це надзвичайність, незвичайність, граничність, складність, крайність, максималізм. Наприклад, екстремальні види спорту - це завжди заняття (спорт) на межі, на межі

людських можливостей. Термін «екстрим» означає особливі, екстраординарні дії, як правило, пов'язані з небезпекою для життя. тобто загальне для цих понять - крайність, граничний стан.

Але якщо термін «екстремальність» характеризує, в основному, позитивні тенденції в суспільстві (спорт, рекорд, щось видатне, особливе, екстраординарне), то «екстремізм» - це завжди негативна, негативна крайність в дії.

Будь-які екстремальні події відбуваються внаслідок прагнення індивіда або системи до розвитку, пошуку більш оптимального стану, яке згодом буде витіснитися більш високим рівнем розвитку.

«Сама еволюція може бути охарактеризована послідовністю нестійких екстремальних станів, коли домінуючий вид вмирає, поступаючись місцем новому, який має селективні переваги. Таким чином, еволюція на молекулярно-інформаційному рівні може бути представлена як послідовність екстремальних станів (точок)».

Певна послідовність екстремальних подій веде до появи нових, більш досконалих продуктів життєдіяльності, нових творчих актів, більш сучасних систем та відносин або до появи різних типів екстремального свідомості, як індивіда, так і суспільних груп і суспільства в цілому.

На думку Н.Г. Волкової «екстремальне суспільну свідомість включає в себе такі типи, як «свідомість нещасне», свідомість «радикальне» і свідомість «екстремістський» (рис. 1).

Нещасна свідомість є вираз посттравматичного, шокowego стану соціального і індивідуального свідомості. Воно народжується, коли руйнуються плани і надії, коли людина стикається з непереборними протиріччями, коли він не може зайняти місце в суспільстві, до якого прагнув і на яке розраховував. Все це призводить до тяжких душевних травм, нервових розладів, руйнівним для особистості психологічних станів.

З «нещасного свідомості» розвивається радикальність. Радикальне свідомість - це тип суспільної свідомості, якому властивий критицизм як неприйняття соціальної реальності. Вона орієнтована на корінні суспільні зміни, на дію за межами системи. Екстремальність як характеристика соціальних умов існування породжує нещасне, радикальне, а також екстремістський свідомість. Екстремістський свідомість, як вважає В.І. Красиков, є певний тип організації свідомості.

Екстремізм - це певні світоглядні установки свідомості, що представляють світ в стані безперервної внутрішньої розірваності і конфронтації по онтологічно-ціннісним підставах: добра-зла, істини-брехні, наших-ненаших. Носії екстремістського свідомості сприймають себе виразниками і захисниками позитивних онтологічних почав, стверджуючи ненависть, агресію, деструкцію по відношенню до «онтологічної негативу». На наш погляд, в один ряд з нещасним свідомістю, характерним для депривованих категорій населення, що виражає негативний стан від постійних невдач, безперспективності, необхідно поставити торжествуюче свідомість (ейфорія від успішності і перемог), характерне для успішних верств населення, яке орієнтує на зміни, розширення можливостей, радикальні реформи, тобто породжує радикальне свідомість. Згодом носії такої свідомості найчастіше стають великими реформаторами. На рис. 1 показані типи екстремального свідомості. При достатньому впливі на яке-небудь з них можливий перехід в інший тип, в напрямку, заданому цим впливом - тобто можливо його регулювання, управління.

1. Поява екстремального свідомості
2. Нещасна або торжествуюче свідомість
3. Радикальне свідомість
4. Екстремістський свідомість

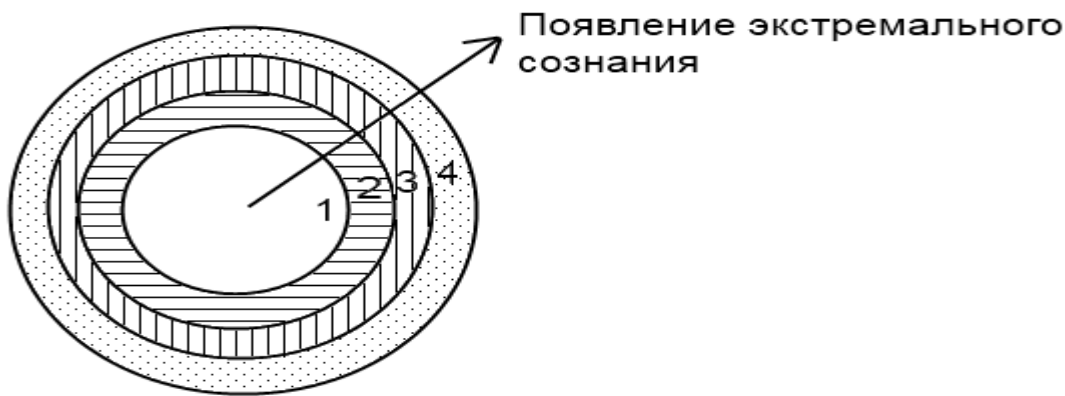

Рис. 1. Типи екстремального свідомості

Н.Г. Волкова вважає, що «сучасне суспільство, є яскравим прикладом кризового, катастрофічного, екстремального стану. У цивілізаційній перспективі постіндустріальне суспільство поступилося місцем інформаційного суспільства, суспільства знань, суспільству ризику.

«Сучасне суспільство ризику являє собою особливий тип організації, сучасних суспільств з високим рівнем складності; невизначеності і ситуативності суспільних процесів, соціальних структур, викликаних поширенням комп'ютерних технологій і досягнень посткніжної культури».

Суб'єктами ризиків в переломні епохи виступають індивіди, здатні усвідомлено і цілеспрямовано реалізувати «ризикові» соціальні ролі. Духовну основу ризикогенних суспільств готують люди, готові ризикувати заради реалізації нових горизонтів життя з більш досконалої економічної, політичної, культурної організацією суспільного життя (так звані пасіонарії). Це революціонери і реформатори, «бунтарі духу» - радикали і анархісти, порушники громадського спокою, які потрібні суспільству. Отлічаючись соціальними ролями, статусом, цілями, вони виконують спільне завдання - змінити або зруйнувати ті стійкі стандарти життя і усталені традиції, які перестали регулювати і управляти процесами, які не укладаються в рамки встановленого порядку».

Згідно пасіонарної теорії етногенезу (ПТЕ) Л.Н. Гумільова, люди діляться на три типи: пасіонарії, субпасіонарії і гармонійні люди. «Гармонійні люди - це ті, які працюють досить добре, щоб вижити в нормальних умовах (не екстремальним). Вони працюють на збереження етнічної системи (Гумільов використовував в своїх роботах системний підхід, і основним об'єктом дослідження у нього була етнічна система). Пасіонарії ж працюють не тільки на збереження, а й на розвиток (ускладнення) етнічної системи. Ресурси по можливості накопичують, ареал проживання прагнуть розширити. А субпасіонарії - це ті, хто працює недостатньо, щоб прогодувати себе і свої сім'ї.

Відповідно до цієї теорії, пасіонарії володіють «інстинктом розвитку» та інтенсивно прагнуть до розширення середовища проживання. «Так, скажімо, група пасіонарів, а також ті, кого їм вдалося захопити, йдуть з насиджених місць за нові горизонти і, якщо пощастить і все пройде благополучно, освоюють нові території. Хтось при цьому залишився на старому місці. В результаті збільшилася кількість заселених регіонів. Пасіонарний ознака є тільки у невеликої групи людей, так як міграція - справа ризикована. Якщо підуть всі люди, то вони все можуть загинути. До того ж, навіть якщо переселення пройшло б успішно, це було б просто переселення, а не розширення ареалу. Адже на старому місці нікого б не залишилося. Йдуть пасіонарії до нових місць не тому, що на старому місці стало незатишно. Ними рухають не зовнішні проблеми, а внутрішні прагнення.

Освоївши нові території, пасіонарії шукають інші способи застосування своєї надлишкової енергії».

Пасіонарії - особи, що володіють високою пасіонарної енергетикою, як правило, мають досить жорсткою системою ціннісних переваг і обмеженими особистісними симпатіями, для них немає напівтонів: є чорне і біле, істина і брехня, свої і чужі.

І. Ю. Сундієв зазначає, що «в кожному соціумі є люди, які професійно працюють в екстремальних умовах. Наприклад, аварійно-рятувальні служби. Але ці вкрай необхідні суспільству види діяльності люди вибирають по самим різним мотивам. По-перше, особи в маргінальній стадії нонконформізму,

самореалізація яких в умовах стабільного соціуму утруднена, для яких характерне балансування на межі норми і екстремуму, переживання небезпеки є життєвою потребою, а її відсутність викликає «адреналіновий тугу». По-друге, молодь, для якої проблема самореалізації гіперактуальна. Прагнення людини, яка розвивається вийти за межі дозволеної норми цілком природно, тому що тільки таким чином можна переконатися в справедливості або помилковості норм соціуму. Діяльність в екстремальних умовах являє молодій людині найбільші можливості для самоствердження і самореалізації. Крім того, тяга молоді до екстремуму має і еволюційне значення: для молоді характерні нетривіальні рішення. По-третє, особи, які прагнуть кардинально змінити свій спосіб життя і середовище існування через неможливість вирішити звичайним шляхом свої побутові проблеми і конфлікти з найближчим оточенням. Таку форму «соціальної реанімації через екстремум» вибирають багато військовослужбовців-контрактники, зимівники і ін. ».

Регулювання пасіонарної енергії, в першу чергу молоді, необхідно, можливо і завжди здійснювалося суспільством. Так, в СРСР освоювалися необжиті простори і території, наприклад, підняття цілини, здійснювалося велике будівництво, так звані «будівництва століття» (БАМ, численні ударні комсомольські будівництва в промисловості), що широко висвітлювалося ЗМІ і куди з величезним бажанням їхала молодь. Брати участь в цих проектах, отримати комсомольську путівку було заповітною мрією активних молодих людей. Саме тут, в складних, але повних романтики екстремальних умовах життя і побуту, вони могли самореалізуватися і самоствердитися. Тут народжувалися нові герої праці, рекорди, тут вирувало життя, пристрасті і в державному масштабі відбувалося регулювання пасіонарної енергії.

Початковий відмова пострадянської Росії «від регулювання пасіонарної енергії своїх молодих громадян привів, по-перше, до різкого зростання радикальної (до екстремістської) соціальної самодіяльності молоді, по-друге, до широкої експансії зовнішніх екстремістських організацій (від тоталітарних сект до політичних рухів і езотеричних ординів).

У наші дні є можливість і вже здійснюється регулювання екстремальності молоді шляхом участі в соціально-значущих для сучасного суспільства проектах, але необхідно підвищити розуміння важливості участі в них молоді усіма соціальними структурами суспільства, потрібні активніші заходи залучення молоді (генерація рішень і дієвих заходів).

Іншим напрямком регуляції пасіонарної енергії є її заміщення такими формами, як ризиковані види діяльності: екстремальні види спорту, екстремальні ігри («Нічний дозор» і т.п.), в т.ч. з елементами імітації бойових дій, екстремальний туризм; пізнавально-розвиваючі: віртуальні ігри, участь молоді в громадському житті («Молодіжний парламент»), творчі проекти (студентський клуб, шкільний театр, школа журналіста та ін.); інші форми (легітимні молодіжні організації, волонтерство та ін.).

Людині, як і будь-якого іншого представника живої природи, властива вітальна активність - жага життя, інстинкт самозбереження, інстинкт продовження роду, але, в відмінність від інших істот, при нерозв'язних, як йому здається, обставин індивід здатний до прямо протилежного (суїцидальні дії, обман інстинкту продовження роду шляхом застосування різних медичних препаратів, скорочення власного життя за допомогою алкоголю і наркотиків). Такі дії, таке явище Ю.А. Вагін називає авітальною активністю.

«Спостерігається абсолютно особливе, на перший погляд, унікальне для живої природи явище - авітальна активність (активність, спрямована проти життя, проти себе, активність до смерті, потяг до смерті»).

Авітальную активність можна розглядати як прояв нещасного свідомості молоді, яка втратила віру в можливість вирішення своїх проблем і тому йде в алкоголізм, наркоманію, ігроманію і ін., А в окремих випадках і до суїциду. Крім того, до авітальної активності часто веде і торжествуюче свідомість (ейфорія від успіхів, «запаморочення» від перемог і, як наслідок, неготовність до невдач, які, в такому випадку, найлегше «пережити» за допомогою алкоголю, наркотиків та інших девіацій).

В даному випадку дієвими заходами є підвищення самооцінки, підбір доступних видів діяльності, зміна способу життя з включенням елементів ЗСЖ, допомога фахівців психологічних служб, що забезпечить зниження агресії, тривожності, поступовий і поетапний перехід до гармонізації особистості і заміщення авітальної активності реальної практичної діяльністю.

На протипагу пасіонарціям, особи з авітальною активністю схильні до навіювань, їх енергетика ослаблена, вектор еє спрямованості може мати реверсивний характер і під впливом деструктивних сил отримує спрямованість проти себе, на придбання девіацій різних типів, аж до самоліквідації.

При позитивному орієнтуванні вектор буде спрямований на відновлення особистості, що особливо важливо в початковому періоді розвитку авітальної активності. У цей період корисно задіяти комплекс заходів, що застосовуються для регулювання екстремальності, наведених раніше в даній статті, а також численні заходи і програми різного рівня для боротьби і / або протидії алкоголізму, наркотизації, паління, екстремізму та іншим девіацій.

Таким чином, авітальна активність, як і пасіонарна енергія, є предметом, що вимагає еє регуляції, отже, регуляцію можна розглядати як спосіб управління екстремальністю.

На нашу думку, управління екстремальністю - це пряме виконання екстремальних бажань (екстремальні види спорту, екстремальні ігри тощо) при одночасному навчанні безпечній поведінці в процесі вищевказаних видів діяльності або заміщення екстремальності альтернативними видами діяльності (творчість; фізичний, волонтерська праця, благодійність, підвищення освітнього рівня, тяги до знань і ін.).

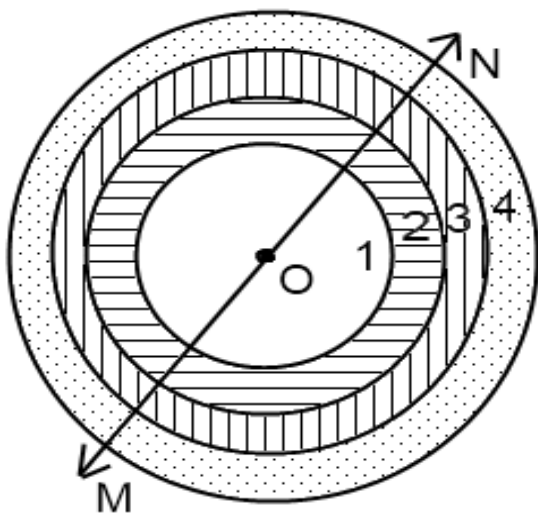

Рис. 2. Зміна стану екстремальності індивіда

Зміна стану екстремальності індивіда, пасіонарної енергії і авітальної активності можна досить повно представити за допомогою векторів спрямованості. На довільній лінії MN, що проходить через центр системи «О» розташуємо вектори спрямованості OM і ON, що показують напрямок пасіонарності і авітальності. У міру віддалення від центру системи все сильніше змінюється потенціал пасіонарної енергії і авітальної активності, зміни якого обмежують тільки моральні норми і прав мулу. При недостатньому впливі цих норм і правил (при видаленні від центру системи) в точках екстремумів у індивіда з'являються різного роду девіації, аж до маніакальності (динаміка пасіонарної енергії) або суїцидальності (динаміка авітальної активності). При негативному впливі деструктивних сил, вектор спрямованості яких збігається з векторами спрямованості OM і ON, отже, прискорюється рух від центру системи, що підсилює потенціал пасіонарної енергії і авітальної активності. При позитивному впливі зовнішніх сил рух від центру системи сповільнюється, до отримання зворотного, реверсивного напрямку; що зменшує потенціал пасіонарності і авітальності, аж до зникнення девіацій.

1. Нещасна або торжествуюче свідомість
2. Профілактика.
3. Радикальне свідомість
4. Регулювання пасіонарної енергії
5. Реальна діяльність
6. Екстремальне свідомість
7. Авітальна активність
8. Регулювання авітальної активності
9. Суїцид

Регулювання авітальної активності і пасіонарної енергії аналогічно ведуть в реальну діяльність (5), або до суїциду (9) або екстремістського свідомості (6) при недостатності або відсутності регуляції.

В окремих випадках можливе реверсивне явище, тобто повернення свідомості індивіда в радикалізм, нещасне або ейфоричністю (торжествуюче) свідомість.

Для вивчення питання регулювання девіацій нам представляється важливим ще одне авторитетну думку Ю. А. Вагіна, який попереджає про небезпеку кризи автентичності, що виходить із завищених вимог сім'ї, соціуму, самої особистості, що йдуть врозрід з інтелектуальними і духовними здібностями і потребами індивіда.

Розглядаючи людину як має безмежні можливості нескінченного розвитку і творчого самовдосконалення, багато хто намагається максимально використовувати людські ресурси для самовдосконалення і розвитку своїх дітей.

Очікування від підлітка того, на що він просто не здатний в силу своїх біологічних, психічних і духовних сил, призводить до «розколу» в свідомості особистості, що в свою чергу призводить до різних розладів психіки, асоціальної, девіантної або делінквентної поведінки, включаючи екстремізм. Спроби зробити з нормального ребенка креативну особистість можуть привести до появи невротика, алкоголіка, наркомана або суїцидента. Спроби зробити з креативного ребенка нормальну особистість призводять до того ж результату. Цього можна уникнути, якщо підтримувати самостійність дитини, поважати його вибір і бажання і регулювати їх шляхом направлення здібностей в позитивні види діяльності, сприяти розкриттю та розвитку його талантів як в інтелектуально, так і в фізичній сферах. Захопленість підлітка; постійна зайнятість улюбленими видами творчої і трудової діяльності, навчанням, найбільш цікавими для нього формами дозвілля і спорту, самостійність прийняття рішень створює позитивний настрій, а, отже, знижує прояв дратівливості, агресії і екстремальності.

Хороші результати приносить Тьюторство. Наприклад, проект «Великі брати / Великі сестри», в основі якого лежить ідея про побудову продуктивних в психолого-педагогічному плані взаємин між двома учасниками проекту, один з яких старше іншого, в інтересах молодшого, з метою вирішення його проблем. «Турботливий дорослий друг допомагає дитині виховати в собі цінні якості, які дадуть йому можливість в подальшому жити здоровим і продуктивним життям: інтерес до знань, позитивний погляд на себе і на майбутнє. Даний проект надає можливість дорослим прийняти на добровільних засадах участь в житті дітей, стати для них наставником, другом, зразком для наслідування. Мета цього спілкування в тому, щоб «старший брат» допоміг «молодшому» нормально пройти процес соціалізації та інтеграції в суспільстві. В основі проекту - відома американська однойменна методика».

Зважені, дозовані і постійні навантаження на дітей при кураторства і роботі з ними, здійснюються наставником поетапно з одночасним наданням дитині самостійності для закріплення отриманих знань і умінь, забезпечать захист від перенапруг і появи різного роду девіацій, а, отже, є ранній мірою їх профілактики.

Таким чином, заходами щодо попередження девіацій є напрямки бажань підлітків в реальну діяльність, участь в психолого-педагогічних проектах, спрямованих на гармонійну соціалізацію особистості, при постійному курируванні дорослим наставником.

Підводячи підсумок, можна визначити головні напрямки регулювання екстремальності:

1) пряме виконання екстремальних бажань (контрактна служба в ВС, у військах МНС, участь у федеральних державних і регіональних соціально значущих великих проектах і ін.);

2) участь у ризикованих, пізнавально-розвиваючих та інших видах діяльності (екстремальний спорт, туризм, ігри, творчі проекти та ін.);

Таким чином, управління екстремальністю молоді здійснено за допомогою регулювання пасіонарної енергії і авітальної активності і є ефективним методів зниження різноманітних девіацій.

Література

1. Иванов Е. В. Субкультура экстремалов: операционализация понятия теория и практика общественного развития (2014, № 6) С. 41-43
2. Завьялова Н.В. Сущностные характеристики экстремальности. Историческая и социально-образовательная мысль. 2013. № 6 (22). С. 114-120

